

СОЦИОЛОГИЈА И НАШЕ ВРЕМЕ

* Иришки Венац, 11-12. јун 1998.*

Зоран Ђ. Славујевић
Институт друштвених наука
Београд

UDK: 32.019.52
Оригиналан научни рад
Примљен: 21.09.1998.

ПРИЛОГ ЕМПИРИЈСКОЈ ВАЛИДАЦИЈИ (НЕ)ЛЕГИТИМНОСТИ
ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА У СРБИЈИ

У раду се испитије, не само у општој, већ и у стручној јавности, наглашаван и објашњаван парадокс - да грађани Србије, иако нису задовољни функционисањем институција система и својим животош, стално жале за исту владајућу странку - СПС и омогућују јој опстанак на власти. На темељу анализе емпиријских података - степена задовољства грађана животош у Србији (изв. дифузна подршка), степена поверења у институције система (изв. специфична подршка) и изборних резултата од 1990. до 1997. (изборна подршка), у раду се доказује да наводни парадокс не постоји: у мери у којој су расли незадовољство грађана својим животош и неповерење у институције система, смањивао се обим изборне подршке владајућој партији. То је довело до значајне промене статуса владајуће странке: од доминантне партије после избора 1990, она најпре губи парламентарну већину, да би после избора 1997. буквално била принуђена да дели власт са коалиционим партнерима.

Кључне речи: легитимности, институције система, политичка подршка, избори.

Емпиријска валидација легитимности система¹ у овом раду заснива се на анализи три индикатора, односно групе индикатора и то:

(1) групе индикатора који исказују *степен интегрисаности појединца у друштво*, односно тзв. *дифузну подршку систему*.

(2) *поверења грађана у институције система*, и кластер анализи писања грађана према поверењу у систем, односно његове институције;

(3) *резултата републичких парламентарних избора* од 1990. до 1997. године, односно обима изборне подршке грађана владајућој партији (прорезимском блоку) *versus* блока опозиционих, односно анти-системских партија.

¹ Детаљније о различитим схватањима могућности емпиријског мерења легитимитета видети у: Михаиловић (1997): 10-12.

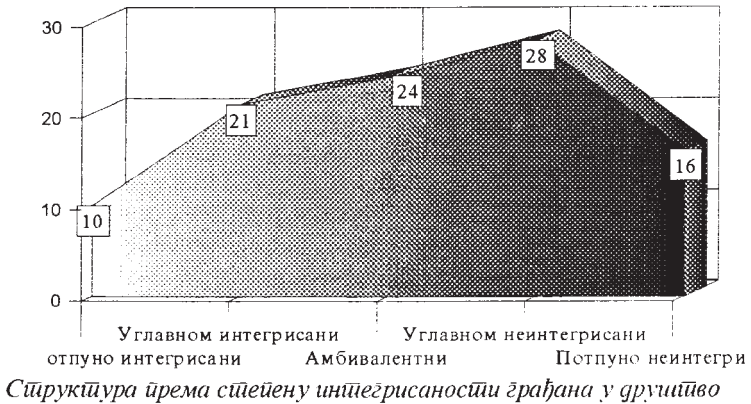
Основна хипотеза рада јесте да не постоји парадокс између резултата парламентарних избора у Србији - обима изборе подршке владајућој партији, односно прорезимском блоку и резултата јавномнењских исцраживања који упућују на дубоку кризу поверења у институције система и незадовољство људи условима живота. Парадокс је, иначе, констатован у неким радовима и дискусијама на стручним скуповима и трибинама посвећених легитимности система последњих година. Најпрегнантније је формулисан у раду С. Михајловића "Легитимност политичког система треће Југославије", у делу "Изборна подршка нелегитимном систему" у коме аутор пише: "Логично је и рационално да људи који су незадовољни системом, актуелном влашћу, привредом, радом парламента и владе, својим стандардом и низом других животних или мање животних ствари, не гласају за странку која је имала одлучујући утицај на изглед стања којим су они као грађани и као бирачи незадовољни. Међутим, према нашим налазима, за СПС гласају и незадовољни грађани!", да би онда формулисао кључно питање: "Дакле, ако су људи незадовољни, зашто онда гласају за СПС" (Михаиловић, 1997: 33)?

1. Индекс интегрисаности појединца у друштво као индикатор "дифузне" подршке систему

Индекс интегрисаности појединца у друштво користи се као посредан индикатор легитимности система, односно као индикатор тзв. дифузне подршке систему (вид. детаљније, Михаиловић, 1997: 37).

На основу 5 питања која се односе на (1) понос испитаника што је грађанин СРЈ, (2) задовољство својим животом, (3) преовлађујуће расположење међу људима, (4) оцену да ли се ствари развијају у добром или лошем смеру и (5) процену ближе будућности, формиран је индекс интегрисаности појединца у друштво. Он је послужио као индикатор најширег круга грађана који своју интегрисаност у друштво из различитих, углавном неполитичких, разлога могу, евентуално под одређеним условима да транспонују у подршку систему.

Индекс интегрисаности у друштво показује доминацију група које нису интегрисане (44%), према четвртини оних који имају амбивалентан однос према друштву у коме живе (24%), и трећини оних који су интегрисани (31%).

Индекс интегрисаности у друштво високо корелира с резултатима факторске анализе поверења у 20 институција система 1997. године. Како се функционисање институција уопште, а посебно политичких институција, директно одражава на положај појединца, његову могућност задовољавања интереса и потреба итд, *однос између (дис)функционалности и (не)легиџимности политичких институција и (не)интегрисаности појединца у друштво може бити преттиран добрим делом и као узрочно-последични однос.*

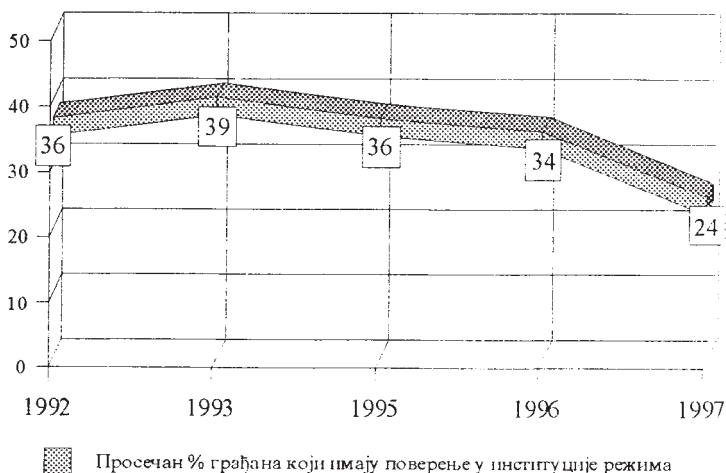
2. Поверење у институције система као индикатор његове легитимности

Поверење грађана у институције система представља индикатор који се најчешће користи у истраживањима јавног мњења за директну валидацију легитимности система. То је комплексан индикатор јер изражава најмање три аспекта односа грађана према институцијама система: (1) пристајање грађана на институцију по себи, (2) степен сагласности са функционисањем институције и (3) евалуацију главних политичких актера унутар институција.

У различитим истраживањима Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење ИДН, истраживан је степен поверења грађана у различит број институција, а у најразвијеној варијанти 1996. и 1997. године у 20 институција, груписаних у четири категорије: *представничке институције* (председник СРЈ, председник Републике Србије, савезни и републички парламент, савезна и републичка влада и политичке партије), *институције поретка* (војска, полиција и судство), *институције јавних служби* (школство, здравство, социјална заштита и државни медији) и *институције цивилног*

друштва (црква, академија наука и уметности, приватни медији, приватна предузећа, и стари и нови синдикати).² При томе, за представничке институције и институције поретка користи се општи назив *институције режима*.

Поверење у институције режима у Србији 1992 - 1997.

Напомена: Подаци се односе на 6 институција за које је могуће поређење у истраживањима из ранијих година: савезни и републички парламент, савезну и републичку владу, војску и полицију.

Подаци о поверењу грађана у институције режима показују да остају на снази закључци до којих се дошло у анализама легитимитета из ранијих година (вид. у Славујевић, 1997: 66 и даље):

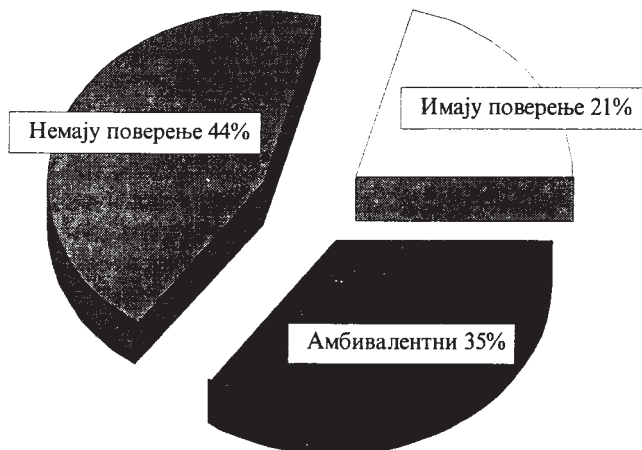
(1) размере неповерења грађана у институције је толико раширено да се може говорити о *кризи легитимитета система и његових институција у Србији*, и

(2) *криза поверења у институције система се продубљује*, па сада тек четвртина грађана има у њих поверење.

Ове налазе потврђују и резултати *класификације* рађене у оквиру истраживања из 1997. године за 17 институција (анализом нису обухваћене савезне институције: председник СРЈ, савезни парламент и савезна влада): *два њих је више оних који исказују неповерење институцијама система од оних који у њих имају поверење*, уз трећину грађана који имају амбивалентан однос према институцијама система.

² У раду се користи донекле модификована класификација институција из истраживања R. Rose-а и Ch. Haerpfer-а (1994) спроведених у земљама Централне и Источне Европе.

Груписање грађана према оштрим (не)поверењу у институције 1997. године

При томе:

(1) Једна петина грађана који уопште узев имају поверење у институције, наглашеније се позитивно односи према институцији председника републике, војсци, полицији, али и према цркви и школи, а мање позитивно према партијама, приватним предузећима и приватним медијима, као и према новим синдикатима. Ова група има просипетмску, а условно речено, и прорегимску оријентацију.

(2) Трећина грађана са амбивалентним оштрим односом према институцијама има нешто веће поверење у школство, цркву, САНУ, здравство, али и војску. Она, дакле, своју делимичну интисипетаност углавном заснива на институцијама јавних служби и цивилног друштва, односно на неиполитичким институцијама.

(3) Гошво иловину грађана чине аномични, они који имају негативан општи однос према институцијама. Они иосебно исказују неиповерење према иполитичким институцијама и државним медијима, а знатно мање према институцијама цивилног друштва (приватна предузећа и приватни медији, САНУ) и према институцијама јавних служби (школство и здравство). За њих се може рећи да имају антиисипетмску, односно антипретимску оријентацију.

Резултати факторске анализе високо корелирају са резултатима кластер анализе. Факторска анализа детектује три групе фактора који објашњавају преко 60% варијансе:

(1) Први фактор представља однос према институцијама које се доживљавају пре свега као прорегимске институције (представничке институције, изузев политичких партија, и институције поретка). Он показује високу корелацију са степеном општег (не)поверења у институције и овим фактором се објашњава 44% варијансе.

(2) Други фактор представља однос према хетерогеној групи институција, која може да има заједнички именитељ у томе да се *не доживљавају* - као *прорезимске институције*. Ту су поједине институције цивилног друштва (приватна предузећа, приватни медији и нови синдикати), али и поједине политичке институције (партије), затим црква итд. Однос према њима објашњава следећих 11% варијансе.

(3) Трећи фактор, којим се објашњава следећих 7% варијансе, групише се око *образовних и културних институција* (школство, САНУ).

3. Изборни резултати као индикатор легитимности система

Резултати парламентарних избора представља *институционалну основу формирања*, а тиме и *основ легитимизације сваке власти* у демократским системима. Елементарна претпоставка на којој почива парламентарна демократија јесте да партија на власти губи изборну подршку онда када грађани почну да изражавају неслагање са политиком коју води. Алтернатија на власти посебно може да се очекује у случају када партија на власти успоставља и одржава одређен политички систем, а не постоји шири политички консензус о његовим основним карактеристикама. А управо то је случај Србије, у којој је 1990. године једностраначка скупштина успоставила основе целокупног политичког и економског система. Тај систем је СПС, као носилац континуитета власти и тзв. *доминантна партија* (Сартори), и касније, у условима вишестраначја, кројила и прекрајала у складу са потребама своје владавине, док су све релевантне опозиционе странке деловале мање-више као антисистемске странке. Због тога су изборне борбе у Србији, од увођена вишестраначког система, вођене у знаку одбране, односно оспоравања одређене политике, али и још више у знаку грчетиве одбране, односно потпуног оспоравања легитимности успостављеног система, док се у алтернатији партије на власти видела једина могућност његове радикалне промене.

Анализа резултата избора за републички парламент омогућује извођење неколико закључка:

(1) *Прорезимски блок успева да одржи власт*, односно политички систем који је наметнула СПС, и *и поред тога што му се конституирано осипа изборна подршка* - са 40% бирачког тела из 1990. чак на 20% 1997.

(2) За све изборне апстиненте не може поуздано да се тврди да њихов неизлазак на изборе представља чин протеста против политике владајућег блока, а посебно против њеног система власти. Али, то може поуздано да се тврди за део апстинената које представљају Албанци са Косова, који перманентно бојкотују изборе, оспоравајући не само успостављен систем, већ и саму државу, као и за присталице странака демократске грађанске оријентације, које су 1997. бојкотовале изборе. Поред тога може да се закључи да *српски парламенти репрезентује све мањи број грађана* - од 69% у 1990. до 57%

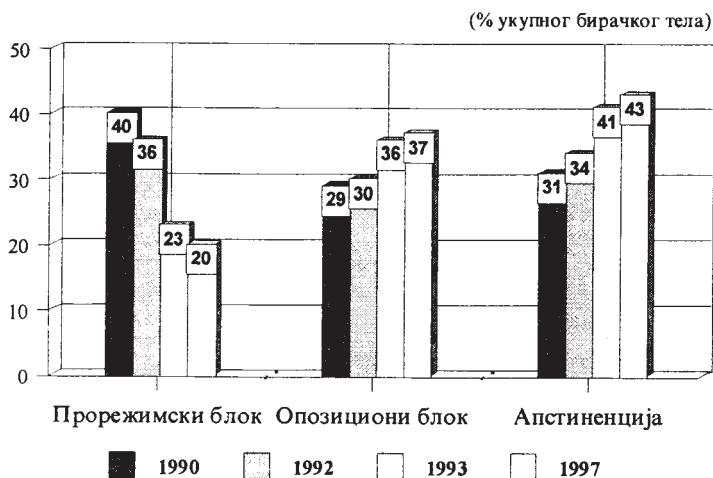
у 1997. години. А смањивање репрезентативности парламента може да се третира и као повећање дефицита легитимности система.

(3) Репрезентативност српског парламента смањује и чињеница да су избори перманентно бојкотовани од стране Албанаца у Србији (око 12% бирачког тела), као и да су републички парламентарни избори 1997. бојкотовани од стране групе странака грађанске демократске оријентације (које могу да рефлектују на изборну подршку око 10% бирачког тела). Због тога *парламент у Србији функционише као "крњи" парламент*.

(4) Најзад, *од избора 1993. опозициони блок*, односно блок партија које у својим програмима и изборним кампањама отворено оспоравају легитим

ност система, *има знатно већу изборну подршку него прорезимски блок*. Дакле, према изборним резултатима *легиџимност успостављеног система од 1993. "почива" на мањинској подршци бирача партијама прорезимског блока*.

Изборни резултати као индикатор легитимности система

Напомена: Прорезимски блок чине странке које у својим програмским документима и кампањама не доводе у питање успостављен система. То је пре свега СПС, али и низ других и група (на пример, 1990. су ту урачунати гласови које су добили кандидати тзв. група касније су ту и ЈУЛ, НД - изборни коалициони партнери СПС, затим ССЈ, а у изборима 1997. (Никола Пашић" итд).

Опозициони блок чине све друге странке, односно странке које се позиционирају као антисистемске странке (СПО, ДС, ДСС итд.), без обзира да ли су после избора ступале у неформалне или формалне постизборне коалиције са СПС (као СРС).

Апстинентима су придодати и неважећи гласови.

4. Поређење три индикатора легитимности система

Поређење три индикатора легитимности система: резултата парламентарних избора у Србији 1997, поверења у институције система и степена интегрисаности појединца у друштво *показује значајно поклапање*.

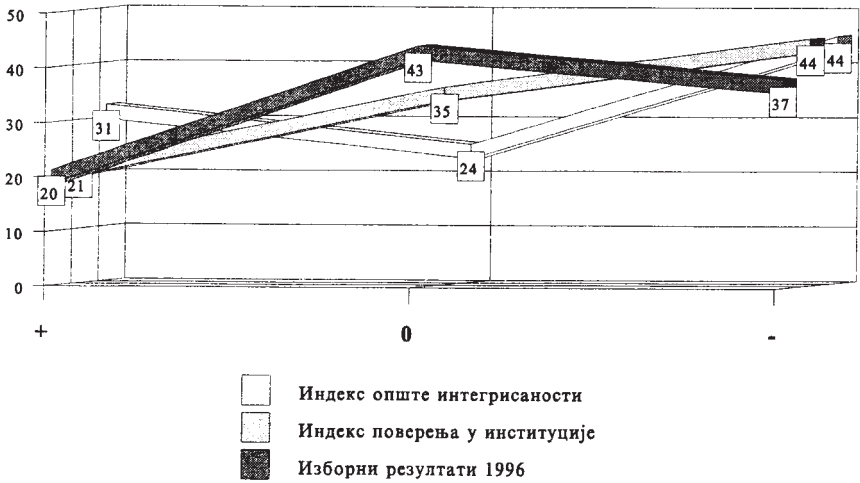
(1) Уколико се као први корелат (на графикону означен са “+”) узму грађани који су свој глас дали странкама прорежимске оријентације, грађани који имају поверење у институције система и, најзад, грађани који су интегрисани у друштво, њихово учешће варира од 20% до 31%. Процент оних који су гласали за прорежимски блок и оних који имају поверење у институције система је готово једнак. При томе, 31% оних који су интегрисани у друштво може да се сматра горњом границом подршке грађана систему, односно његове легитимности, која би под одређеним условима могла да се ефектуира у тзв. специфичну подршку систему, евентуално и у изборну подршку прорежимском блоку.

(2) Као други корелат (на графикону означен са “0”) могу да се узму грађани који су апстинирали на изборима 1997, затим они који немају одређен однос према институцијама система и, најзад, они који имају амбивалентан однос према друштву у коме живе. Њихово учешће варира од 43% оних који су апстинирали на изборима, преко 35% оних који немају одређен однос према институцијама система, до 24% оних који имају амбивалентан однос према друштву у коме живе. Ове варијације, међутим, добрим делом могу да се објасне чињеницом да су републичке парламентарне изборе 1997. бојкотовале странке демократске грађанске оријентације (које су по предизборним сондажама јавног мњења могле да рачунају на око 10% бирачког тела), као и Албанци с Косова. Отуда се у оних 43% апстинената налази добар део опонената система, па уколико би се они изузели из ове категорије, учешће изборних апстинената би од прилике одговарало учешћу грађана који немају одређен однос према институцијама система и учешћу оних који имају амбивалентан однос према друштву у коме живе. И код овог корелата, дакле, поклапање би било веома високо.

(3) Као трећи корелат (на графикону означен са “-“) могу да се посматрају гласачи опозиционог блока, грађани који немају поверење у институције система и, најзад, грађани неинтегрисани у друштво. Њихово учешће показује мале варијације - од 37% изборних опонената систему, до 44% оних коју немају поверење у институције и исти толики проценат оних који нису интегрисани у друштво. Варијација је још мања, јер је стварна изборна снага опозиционог блока знатно већа уколико се присталицама опозиционог блока додају присталице демократских странака које су бојкотовале изборе 1997. и Албанци са Косова (који су сада међу апстинентима).

Три индикатора леђивимности система

Напомена: + = за индекс интегрисаности - % интегрисаних у друштво; за индекс поверења у институције - % оних који имају поверења; за изборне резултате 1997. - % бирачког тела који је гласао за прорезимске партије.
 0 = за индекс интегрисаних у друштво - % амбивалентних; за индекс поверења у институције - % оних који и имају и немају поверење у 17 институција; за изборне резултате - % бирачког тела који је 1997. апстинирао;
 - = за индекс интегрисаних у друштво - % неинтегрисаних; за индекс поверења у институције - % оних који немају поверења у институције; за изборне резултате - % бирачког тела који је 1997. гласао за опозиционе, антисистемске партије.

Општи закључак на основу анализе емпиријских података јесте да постојећи систем почива на подршци око 1/5 грађана, опонената система је два пута више, односно нешто мање од 1/2 грађана, док 1/3 грађана има амбивалентан однос према постојећем систему.

Посебан закључак, који потврђује полазну хипотезу овог рада, јесте да не постоји парадокс између изборне подршке владајућем блоку и продубљавања кризе поверења у систем и његове институције. На то упућују два налаза:

(1) ниво изборне подршке прорезимском блоку и поверења у институције његовог система је готово идентичан, као што је исти и ниво изборне подршке опозиционом, антисистемском блоку и ниво отвореног неповерења у постојећи систем и његове институције, и

(2) као што се продубљује неповерење грађана у систем и његове институције, тако се и смањује обим изборне подршке прорезимском блоку странака.

Објашњење због чега СПС и њени изборни коалициони партнери, ипак, представљају изборно релативно најјачу политичку групацију могао би се тражити у бројним чиниоцима, међу којима су од значаја чињенице да је опозициони блок идеолошки и политички хетерогенији, да опозиционе странке често праве радикалне програмске и политичке обрте, да не могу да утврде ни минималну заједничку изборну стратегију, да су сукоби међу опозиционим странкама често оштрији него њихова супротстављања владајућем блоку итд.

Укратко, за разлику од прорезимског блока, опозициони блок не успева да артикулише широко незадовољство грађана постојећим системом и начином функционисања његових институција. Опозициони блок чак не успева ни да изборно ефектуира постојећу подршку у бирачком телу.

Владајућа СПС, дакле, остаје и даље најача политичка странка захваљујући не толико својој снази, колико слабостима опозиције. Но, како се осипала изборна подршка владајућој СПС, она је била принуђена и успевала је да формално “легитимизује” своју власт, што је радила углавном на два начина:

(1) претварањем релативне већине гласова на изборима у несразмерну, а по некада и енормну већину посланика у републичком парламенту, односно, стварањем “вештачке” парламентарне већине на основу изборног система (видети детаљније у: Васовић, Гоати, 1993);

(2) формирањем постизборних коалиција са појединим странкама: после избора 1992. “прећутна” коалиција са СРС, после избора 1993. коалиција са НД, а после избора 1997. коалиција са СРС.

Постизборна коалиција СПС-ЈУЛ-СРС 1997. формално има иза себе 36% бирачког тела. То је, наравно, формална и накнадна легитимација власти јер је питање како би изгледали изборни резултати да су пре избора присталице прорезимског блока СПС-ЈУЛ-НД, као и присталице СРС - антисистемске странке, имале у виду постизборну коалицију.

Оваква постизборна коалиција може да “легитимише” одређену политику (проблем Косова и Метохије, међународна политика итд), али не може да легитимизује сам систем, будући да је СРС непрестано, наравно и у изборној кампањи 1997. оспоравала његову легитимност.

Парадокс да грађани незадовољни функционисањем система и својим животом у њему гласају за СПС као странку која је најодговорнија за тако стање, чини се да не постоји. Како показују резултати анализе, за СПС гласају углавном задовољни грађани - они који су интегрисани у друштво и који имају поверење у институције система. Но, како се размере незадовољства шире, то се у истој сразмери смањује и обим изборне подршке владајућој партији, при чему се постепено, али и темељно мења њен статус

као партије на власти. Ако је после избора 1990. године СПС била у позицији да влада као тзв. *доминантна партија*, већ после избора 1992. влада уз "прећутну" коалицију са СРС, после избора 1993. СПС је принуђена да улази у коалиције са малим партијама, не нарушавајући свој монопол власти, а после избора 1997. долази у ситуацију да буквално дели власт са постизборним коалиционим партнером - СРС. Најзад, радикалну промену статуса СПС као владајуће партије изражава чињеница да се после избора 1997. налази у позицији да сваког дана може да буде и скинута са власти - у случају ступања у коалицију СРС и СПО.

ЛИТЕРАТУРА

- Mihailović, S. (1997): "Legitimnost političkog sistema treće Jugoslavije", u S. Mihailović (red.): *Između osporavanja i podrške - Javno mnjenje o legitimitetu treće Jugoslavije*, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, IDN, Beograd.
- Rose, R. (1994): *New Democracies Barometer III - Learning from What is Happening*, Studies in Public Policy Number 230, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow.
- Slavujević, Đ. Z. (1997): "Krizu poverenja u institucije sistema", u S. Mihailović (red.): *Između osporavanja i podrške - Javno mnjenje o legitimitetu treće Jugoslavije*, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, IDN, Beograd.
- Vasović, V., Goati, V. (1993): *Izborni sistemi*, Radnička štampa, Beograd.

Zoran Slavujević
Institute of the Social Sciences
Beograd

Summary

CONTRIBUTION TO EMPIRICAL VALIDATION OF (NON)LEGITIMACY OF THE POLITICAL SYSTEM IN SERBIA

The author examines a paradox, stressed and explored both by the general and expert public, that citizens of Serbia, although not satisfied with the functioning of the system institutions and quality of their lives, keep voting for the same party - SPS, enabling it to remain in power. Basing on the analysis of empirical data - satisfaction of Serbian citizens with the life in Serbia (diffuse support), confidence in the system institutions (specific support) and election results in 1990-1997 period (electoral support), the author concludes that the mentioned paradox does not exist: to the extent the dissatisfaction of citizens with their lives and non-confidence in the system institutions has been growing, the electoral support to the ruling party has been diminishing. This resulted in a significant change of the ruling party position: from the clearly dominant party after the 1990 elections, it first lost the parliamentary majority to be literally forced after the 1997 elections to share the power with its coalition partners.

Key words: legitimacy, system institutions, elections, political support.